

רמזים וענינים

'ומאי עינוותנותיה דרבי אבהו, דאמרה לה דביתהו דאמוריה... ומאי נפקא ליך מינה, מיני ומיניה יתקלס עילאה' —
'... וגם במלאכת המשכן שכל עבודתם היתה לכבוד שמים כדי שתשרה שכינה בישראל, ובוזה נתחברו לבם, כי השכינה לא היתה שורה אף כשנחסר יתד אחד, ולכן לא היו יכולים להתגאות אחד על חברו כלל, אף עושה הארון נגד עושה יתדות החצר, כמאמר הגמרא מה איכפת לך, מיני ומיניה יתקלס עלאה...'. (מתוך מי השלוח — ריש ויקהל)

אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד

כי דוד זו מידתו: מלכות — דלית ליה מגרמיה כלום. והישיבה בעזרה אין שלימות בעצמו כלל רק תוספת הכנעה, והיינו דבקרא גופיה דוישב לפני ה' כתיב: מי אני... כי הביאתני עד הלם, אבל לאחר, הישיבה בעזרה שחושב שהוא שלם בעבודה, הוא חסרון.
וזה כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם — היפך יהיו בעיניך כחדשים, שחושב שמוחזקת אצלו הקדושה, ודבר זה גורם: ועשיתם פסל...]. (מכת"ק הגאון בעל אבני נזר, 'נאות דשא' ח"א עמ' פא)

שיטות חכמים

'אמר רב פפא: הילכך נימרינהו לכולהו' — כבר ציין כאן הגאון רבי עקיבא איגר שלשה מקומות נוספים בהם רב פפא הכריע לצאת ידי הדעות השונות, ולעשות כדברי כולם. ויש לציין מקום נוסף, בחולין מו.

יש לציין עוד כמה מקומות שדנו על נוסח ברכות ותפילות, ורב פפא קבע לצרף את הנוסחאות כולן, כמו ב'מודים דרבנן' שבסוגיתנו:

ברכות נט. — בנוסח ברכת ראית הקשת;

שם בעמוד ב — חתימת ברכת ירידת גשמים;

שם ס: — חתימת ברכת 'אשר יצר';

מגילה כא: — חתימת הברכה שלאחר קריאת המגילה.

וכיוצא בזה בברכות יא: לגרסת הרא"ש והרי"ף שם, נחלקו על נוסח ברכת התורה, וסיים רב פפא לומר את כולן. [בכל המקומות הללו נפסקה ההלכה כדברי רב פפא. שאלו ואלו דברי אלקים חיים, חיים הם למוציאיהם, 'למוציאיהם בפה'].

כיוצא בזה מצינו בדורות מאוחרים, מנהגים רבים בעניני נוסח ובשאר ענינים, הבנויים על עקרון זה, לצאת ידי כל הדעות. (ראה על כך בספר 'מנהגי ישראל' ח"א פרק ג).

דף מא

'מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה' — מה שנהגו לדלג בקריאה בתענית ציבור, יש אומרים מפני הוא ענין אחד ומותר לדלג בו, כמו שאמרו בסמוך (עפ"י מאירי. וכן הביא המשנ"ב קמד סק"ד). ויש אומרים

לפי שהדילוג נעשה בין גברא לגברא, לכך אין לחוש. (עפ"י ראבי"ה תקפו. וכן כתב הפרי-מגדים (קמד, א בא"א), ומשמע שאפילו בשני ענינים מותר לדלג בין גברא לגברא. ובשער הציון (ג) תמה מגין לפמ"ג זאת. ונראה שמקור דבריו בראבי"ה (ומובא בתרומת הדשן כ), שגם הוא מדבר בשני ענינים).

ועד כמה מדלגין עד כדי שלא יפסוק התורגמן... ואין מדלגין מנביא לנביא — כתבו הפוסקים, כיון שההפטרות שלנו כתובות בקונטרסים נפרדים או בחומשים, הלא אפשר לסמן מראש ולמצוא במהרה את הפסוקים הנדרשים, ללא שהות הציבור, ומטעם זה מותר לדלג אפילו מנביא לנביא והפסוקים רחוקים זה מזה ביותר. (עפ"י תרומת הדשן כ; פרי מגדים, ומובא במשנה ברורה קמד סק"ו). משמע בפרי מגדים שהטעם שאין לדלג מנביא לנביא הוא משום שהייה שבינתים, ובוה פירש (ע' במ"ז) מדוע בתרי עשר מדלגין, מפני שהם ספרים קטנים ואין שם שהייה, הלכך כשאינו שווה כלום אין חשש לטירוף. ובתרומת הדשן כתב שגם אם נפרש כרש"י שאין מדלגין מנביא לנביא משום טירוף, אפשר שחשש זה קיים רק בזמן שמתרגמים, אבל כשאין מתרגמים אין חשש טירוף, הלכך במקומות שנהגו לדלג בהפטרה, אין לבטל מנהגם.

ובנביא של שנים עשר מדלגין, ובלבד שלא ידלג מסוף הספר לתחילתו — אין הכוונה לדלג מהסוף לתחילת הספר ממש, שהרי בהפסק כזה אפילו מתחילתו לסופו אסור, אלא הכוונה מסופו לצד תחילתו, אפילו בסמיכות פרשיות. (תוס' יומא ע. פוסקים — או"ח קמד). ונחלקו הפוסקים האם הדברים מוסבים רק על תרי-עשר או אף על נביא אחד, אין לדלג בו למפרע. (ע' כסף משנה, פר"ח, מג"א ופמ"ג ועוד — קמד, א. ולכאורה יש להוכיח שמותר, מקריאת המלך שחזר לפרשת המלך (ע' במשנה להלן בסמוך וברש"י). ואמנם, לרמב"ם היתה גרסה אחרת במשנה, ולשיטתו קורא על הסדר ולא למפרע — ע' בהל' תגיגה ג, ד ובכס"מ).

'קורא על פה' — התוס'—ישנים (ביומא. וע' גם בתורא"ש כאן) כתבו כמה הסברים לכך שהותר לו לקרוא בעל פה דברים שבכתב; אם מפני כבוד הציבור לא הטריחוהו לגלול, אם משום שאינו אלא מגיד את עבודת היום, או מפני שאינו מוציא את הרבים ידי חובתם — לכך לא נאסר לומר בעל פה. ופסק המשנה-ברורה (מה סק"ג), שהדורש ברבים ומזכיר הרבה פסוקים מהתורה וקשה לו לחפש בכל שעה בחומש, מפני כבוד הציבור אפשר שיש לו להקל לומר הפסוקים על-פה. ועוד הביא שהגר"א נקט לעיקר כתירוץ האחרון של התוס'—ישנים. (ועוד צירף דעה זו להקל לענין אמירת תהלים — ע"ש בסק"ו). יש להעיר, לפי מה שכתב המשנ"ב (שם בסק"ז) עפ"י המגן-אברהם והגר"א, שכשמוציא אחרים ידי חובתם, לעולם אין לומר בעל פה, גם בדבר השגור ורגיל בפי כל — לפי זה אמירת 'ויכולו' בקידוש של שבת, צריך להקפיד לאמרה מתוך הכתב, שהרי מוציא בה את השומעים [ע' במשנ"ב רעא ס"ק מה]. וצ"ע בטעם מנהג העולם לאומרו בע"פ. ואפשר שסמכו שכל שאינו אומר דרך לימוד וקריאה בתורה אלא לשם מצוה אחרת, לית לן בה. וכעין שכתבו הראשונים ז"ל לענין פסוקי מלכות וזכרונות ושופרות וקריאת ההלל, שכיון שאמירתן לשבח ולהזכרת ענינו של יום, אעפ"י שמוציא את הרבים, אומר על פה (עתורא"ש). תדע, שברכת כהנים מעולם לא שמענו לאמרה מתוך הכתב — אלא ודאי משום שהיא נאמרת בכרכה ולא בתורה (וכמו שכתב בספר אמת ליעקב — תבא. אם כי משם אין הוכחה לאופנים שבא להוציא אחרים ידי חובתם, כי אף לפי דעת החרדים שמצוה על הישראל להתברך, אין מצוותם באמירת הדברים עצמם אלא מצוותם לקבל הברכה).

לפי שאין גולגולין ספר תורה בציבור. וליתי ס"ת אחרינא וליקרי... תלתא גברי בתלתא סיפרי

ליכא פגמא, חד גברא בתרי סיפרי איכא פגמא' — הלכך כשצריכים לקרוא כמה פרשיות, כגון במועדים או בארבע פרשיות וכד'; במקום שיש יותר מספר אחד, מוציאים כמה ספרים. ויכולים לגלול האחד בעוד שקוראים הראשונה, להכינו לקריאה. (מגן אברהם קמ"ו סק"ו בשם הר"י לוי.) ויותר טוב כמו שנוהגים עתה, לגלול בשעה שאומרים הקהל פסוקי דזמרה, וכמו שכתב בדרכי משה. (משנה ברורה שם סק"ג).

וכשאינן שם אלא ספר תורה אחד, או שלא הכינו את הספר האחר, מאחר והקריאה מחויבת מתקנת חכמים, גוללים את הספר אף ביותר מכדי קריאת התורגמן, ויידחה כבוד הציבור. (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג קעד (ואינו ממהר"ם); ריטב"א יומא סט; הגהות מרדכי — גטין תסב; שו"ת מהר"ל קפב; או"ח קמ"ג), וכמה טעמים נאמרו בדבר:

רק כאן לא גללו ולא הביאו ספר אחר, לפי שלא היה הכהן מברך על הקריאה שבחומש הפקודים, לפי שאיננה מעיקר קריאת היום, שהרי כבר קרא ב'אמור', ואינו אלא כמודיע לעם את עבודת היום. אבל קריאת חובה שמברכים עליה, ודאי אי אפשר לברך על קריאה שבעל פה, (עפ"י ריטב"א יומא סט, מהירושלמי. וראה סברא נוספת לקריאת הכה"ג בעל פה — במשך חכמה (חקת יט, כ) — לפי ששאר קריאתו מן התורה, וקריאה זו אינה אלא מדרבנן, לכך עשו הכר ביניהן. ע"ש). והוא הדין לקריאה מתוך ספר פסול (כהכרעת הפוסקים, דלא כהרמב"ם בתשובה), דינה כקריאה על פה. הלכך ציבור שיש לו ספר כשר וספר פסול, יקראו את שתי הקריאות בספר הכשר ויגללוהו, ולא יקראו בספר הפסול. (וכר יצחק ח"ב ב. וכו"ב כתב התשב"ץ (ח"א קלא. וע' או"ח רפב) לענין ס"ת שנמצא בו פסול במפסיר, שהואיל והעולה למפסיר מברך, אי אפשר לקרוא בס"ת פסול אלא יוציאו אחר).

טעם נוסף: אין טרחא דציבורא כל כך, כששוהין בין גברא לגברא. ודוקא בקריאת כהן גדול שהיתה באדם אחד, טורח הוא לציבור לשתוק ולצפות להמשך הקריאה (ראב"ה תקפו). עוד טעם: דוקא שם שכל ישראל מחכים לקריאה, ואין מוחליין על כבודם. מה שאין כן בבית הכנסת שאין שם רוב עם כל כך, מסתמא מוחליין על כבודם כדי לקיים קריאת המפסיר מתוך הכתב כפי התקנה. (מגן אברהם קמ"ד סק"ו, הביאו המשנ"ב בקיצור).

כפי הנראה המג"א לא ראה את מקור הדברים בריטב"א, ולכך תמה ונתן טעם מדעתו. שהרי הריטב"א עצמו שאל והסביר. ודאי שלפי טעם הריטב"א, אפילו אם הציבור ימחו ויאמרו שאינם מוחלים על כבודם — חייבים לגלול (ולהמג"א — צ"ע). והנצי"ב תמה על טעמו של המג"א, מנין שהיו כל ישראל ביום הכיפורים בקריאת התורה של הכה"ג, ומנין לחלק בין קהל מועט למרובה? והסביר שם בדרך אחרת.

משום פגמו של ראשון.

הוציאו ספר מהארון והוברר שאינו פתוח במקום הקריאה — ישנן דעות בין הפוסקים האם רשאים להחזירו לארון ולהוציא ספר אחר, כדי שלא יצטרכו הציבור להמתין בגלילה, או שמא יש לחוש לפגמו של ראשון ואסור. [ודעה ראשונה סוברת שאין פגם אלא אם כבר קרא בספר וממשיך לקרוא אותו אדם בספר אחר].

ודעביד כמר עביד דעביד כמר עביד. ואם הקהל אינו מקפיד על כבודו — ודאי אין להחזיר הספר. וברוב הקהילות בזמננו אין הציבור מקפיד על המתנה. ואולם אם הורה שם אחד להחזירה ויש לחוש למחלוקת ולבזיון, הרי זה כמו שהציבור מקפידין, שרשאים להחזירה. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב לו). משמע מתוך דבריו שמדין אין מעבירין על המצוות אין לחוש. [וכן יש ללמוד מדברי ערוך השלחן (רעד, ו), שאין שייך אין מעבירין' כשרוצה לבצוע רק מלחם אחד. וע' גם שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נה הערה פה). וה"ה לעניננו].

ולפי זה נראה שאם לא הוציאו הספר, אלא שהוא מונח בארון לפני הספר האחר, מותר להזיזו כדי ליטול את האחר, כי בכגון זה נראה שאין שייך לחוש לפגמו של ספר.

הוציאו ספר תורה של עדה אחרת, כגון ספר ספרדי בבית כנסת של עדת יוצאי תימן — אסור להחזירו ולהוציא אחר. ואין לפסול שום ספר שנכתב על פי מסורת מסוימת. וכן שמעתי שהורו מורי הוראה שבירושלים. (שו"ת החיים והשלום יו"ד א).

ואחר כך כל אחד ואחד מביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות חזותו לרבים — משמע שזוהו דבר נכון. ואפשר דוקא בספר תורה, שבזמן שהוא נאה הוא כבוד התורה ומוסיף רצון ללומדים, אבל מי שיש לו תפלין או ציצית נאים, אין ענין להראות חזותם לרבים. ופעמים שהצנע לכת עדיף. (חדושים ובאורים).

אפשר נהגו כן רק במקום הקדוש וביום הקדוש, שאין שם חשש גאווה והתנשאות, וכיו"ב כתבו המפרשים אודות מנהג המחולות בכרמים ביום הכפורים, שלכך נהגו כן ביום הקדוש כי אז אין חשש ליצר הרע], אבל בעלמא לא. וכידוע בספרים הרמוז על המתפאר בעצמו על ידי מצוותו הנאה, 'אל תבואני רגל גאווה' ר"ת אתרג.

וקורא מתחילת אלה הדברים... ופרשת המלך וברכות וקללות' — לפרש"י [דלא כהרמב"ם] מדלג על פרשת המלך וקוראה לבסוף. ואם משום שיש כאן דילוג בתורה בכדי שיפסוק התורגמן — אין למלך תורגמן. ונראה פירושו, אם לא היה מדלג פרשת המלך, היה ההפסק כשעובר מפרשה לפרשה בכדי שלא יפסוק התורגמן, הלכך אילו היה למלך תורגמן, היה ראוי שלא לדלג אעפ"י שמפסיק בענין אחר באמצע ענין המעשרות, אבל כיון שאין למלך תורגמן והרי בין כך צריך לשהות בשתיקה מועטת לעבור מפרשה לפרשה, עדיף לצרף פרשיות המעשרות אעפ"י שעל ידי כך תגדל שהות הדילוג. (עפ"י אהל משה; חדושים ובאורים, ע"ש).

ואי כתב רחמנא בחג הסוכות הוה אמינא אפילו יום טוב אחרון' — פשטות הכוונה היא ליום שמיני עצרת, שקרוי בכל מקום בש"ס 'יום טוב אחרון'. ומשמע כאן שיום זה נקרא בתורה 'חג הסוכות' [ורק לענין פז"ר קש"ב נידון כרגל בפני עצמו]. ונפקא מינה לאוסר עצמו בימי 'החג' דהיינו חג הסוכות, נכלל באיסורו גם שמיני עצרת. וכן אפשר שאם הזכיר בטעות בתפילת שמיני עצרת 'חג הסוכות', אין צריך לחזור ולהתפלל. (עפ"י ט"ז תרסח, ע"ש. ויש חולקים על הדין האחרון — ע' שערי תשובה שם. וע"ע אגרות משה או"ח ח"ג צז).

(ע"ב) 'עומד מכלל דיושב...' — לא היה צריך לדיוק זה, שהרי מפורש בהמשך יושב וקורא, אלא אגב שהקשה לעיל גבי כהן גדול מדיוק זה, נקט גם כאן אותו דיוק. (תורא"ש)

'באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה שהחניפו לו לאגריפס' — כי אמנם לא היה ביכולתם למנעו אבל היה להם לשתוק ולא לחזקו. כן פרשו התוס'.

עוד כתבו התוס' שבמקום סכנה, מותר לו לאדם להחניף לרשע. ואולם רבנו יונה כתב (בשערי תשובה קפח) 'זוהו דבר כת החנפים. ענין הכת הזאת נחלק לתשעה חלקים; החלק הראשון החנף אשר הכיר או ראה או ידע כי יש עול בכף חברו וכי החזיק בתרמית... ויחליק לו לשון הרע לא פעלת און...

כי באמור אליו החנף לפני בני אדם נך אתה בלי פשע, חלל ובוה דת ודין. וחייב האדם למסור עצמו לסכנה ואל ישיא את נפשו עון אשמה כזאת. ואמרו רבותינו על ענין אגריפס... אף כי היושב על המשפט אין לו לפחד מאנוש ימות שנאמר לא תגרו מפני איש'. (אפשר טעמו משום שאסור לו לאדם להציל עצמו מסכנה על ידי פעולת חילול השם. והרי בחנופה הוא מחלל את השם שמראה שבשר ודם יראו עליו יותר ממורא שמים).

ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך' — ע' רש"י. עוד יש לפרש לפי הענין: כיון שרבו החנפים המצדיקים מעשיהם של אנשי רשע, ורבו האומרים לטוב רע ולרע טוב, האמת נעדרת והדעת מתעוותת, ואין הבריות יודעות להבחין בין מעשים טובים לרעים, ולמדוד זה מול זה. גם האדם עצמו כבר הטעוהו החנפים והוא סבור שמעשיו טובים, ולכך אם יאמר לו חברו מעשי טובים ממעשיך — לא יתקבלו דבריו. (ע' במאירי; מהרש"א; מהר"ץ היות).

והנצי"ב כתב: שני מושגים יש, 'חונף' ו'חנף'; החונף הוא מחניף לאחר, והחנף הוא שמחניף את עצמו לעיני כל ומשבח בצביעותו את עצמו ואת מעשיו הרעים. ועל זה אמרו להלן 'כת חנפים' אין מקבלים פני שכינה. לפיכך משרבו החנפים ורבתה הצביעות, אין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך, כי לרוב הצביעות והשקר, אנשים אינם מאמינים לכל הנאמר. (וע' בספר צדקת הצדיק (רסד) שבכלל 'חנפים' — המחשיב עצמו לטוב ואינו כזה. והם להפך מכת 'לצים' האומרים לטוב רע).

'מותר להחניף לרשעים בעולם הזה' — ודוקא במקום שאין חלול השם (מאירי). ולרשעים דוקא, שמא יגמלוהו רעה, ואף עלול לבוא לידי סכנה מחמתם, אבל לכשרים — אסור. (עפ"י מאירי; קרן אורה; בן יהודע)

'כל אדם שיש בו חנופה... ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת' — כי גם תפלתו נחשבת כאילו היתה חנופה, כי אין תפילה אלא מעומק הלב, ואין עומק הלב למחניף, כי דבריו אינם אלא מן השפה ולחוץ. (מהר"ל)

'כל אדם שיש בו חנופה, אפילו עוברין שבמעיי אמן מקללין אותו... ואין 'לאום' אלא עוברין...' — רצה לומר, ראוי הוא שאפילו הם יקללוהו. ונקט עוברים, לומר אף על פי שאינם בני ערבות, אפילו הכי מקללין. ודרש 'לאום' כמו 'לאם', שבהיותו עובר הוא מבורר לאמו. (בן יהודע). [ולכן הגויים, שאין להם יחוס לאב אלא לאם (כמו שאמרו בכמה מקומות), קרויים 'לאומים'. וגם העובר, כל עוד לא נולד, הרי הוא כירך אמו ולא יתייחס אחר אביו אלא מן הלידה (מהרש"א). ויש להעיר ממה שדנו האחרונים להוכיח ממגילה יג ועוד, ששם 'אב' חל כבר משעת עיבור ושם 'אם' משעת לידה ואילך. ע' זכר יצחק ד; פוקד עקרים עמ' 25; דובב מישרים ח"א כו].
עוד נרמז בזה, אפילו עוברים שבמעיי אמן מקללים אותו — כי נזקה של החנופה הולך ומשפיע לדורות, לא לשעתה בלבד. (עפ"י דרשות בית ישי)

הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל נשאל (אגרות משה או"ח ח"ב נא) על אודות רופא יהודי מפורסם, שרבים צריכים לו והוא איש גומל חסד ורחמן ובעל צדקה באופן מיוחד, ומטיב רבות לבני קהילתו, אבל הוא נשוי לנכרית ועובר עבירה — האם מותר לקהל לכבדו בכיבודים מסוימים בבית הכנסת, כפתחת הארון וכדומה?

והאריך לזון בהגדרת איסור חנופה לרשע. והוכיח ובאר שבגמרא אין מפורש איסור חנופה אלא בכגון שמשתמע על ידי החנופה איזו הסכמה מסוימת למעשיו הרעים של הרשע, אף כי בדרך עקיפה ולא מפורשת. אבל לשבחו בענינים שאין להם שום שייכות למעשיו, לא ברור כלל שאסור הדבר. כגון לשבחו על יפיו וחכמתו בענינים דעלמא, אף בתוספת הגזמה מועטת, [שאם אין שום הגזמה, ודאי מותר לשבחו בדבר שהוא אמת, מלבד בעכו"ם משום 'לא תחנם']. אמנם גם מחנופה שכזו יש להתרחק, ואולי אין זה אלא בגדר מעלה יתרה ולא מן הדין.

ולכן התיר לכבדו בדבר מה [כבפתיחת הארון, ולא לעלות לתורה וכד'] משום צורך גדול של הקהל. (גם מתוך דברי המאירי מתבאר שכל מה שדיברו כאן בגנותה של החנופה, המדובר על שבח מעשים מקולקלים, שמביא לחילול השם וגורם לאחרים להיגרר אחר הרשע.

ואולם במש"כ האג"מ שמותר לשבחו בדבר שהוא אמת ושינוי שייך למעשיו — לכאורה קשה מלהלן מב: 'מכאן שאסור לספר בשבחן של רשעים. ולא לפתח ביה כלל...'. ואם כי למדו שם מגלית שהיה נכרי, לכאורה משמע בסתמא על כל רשע. ושם מיירי בשבח גבורה, ולא במה ששייך למעשיו. אך אמנם כבר העירו (ע' ב'אומר השכחה' שם) שהפוסקים לא הביאו זאת. ונראה מזה שהבינו שהמדובר רק בנכרים, וכבר נפסק שאסור לספר בשבחן משום 'לא תחנם' (רמב"ם הל' ע"ז י, ד; טשו"ע יו"ד קנד, יד). תדע, שהרי בגמרא הובא איסור 'לא תחנם' לענין נוי בלבד, כמשמעות 'חן' שבפסוק, ומה זה שהוסיף הרמב"ם 'קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיהבב דבר מדבריהם' והלא אין דרכו להביא דבר שאינו מפורש בגמרא — אלא שדבריו הם של דברי הגמרא הללו, אסור לספר בשבחן של רשעים. וכן משמע במהרש"א ובקרבן אורה שם, דמיירי בעכו"ם. וע"ע במובא בערכין יד).

'כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו... שנאמר ויאמר ירמיה לחנניה אמן בן יעשה ה'...' — והיכן מצאו חז"ל בזה חניפה, הלא פשוט שאמירת ירמיה 'אמן בן יעשה ה' היתה קדושה בתכלית הקדושה, כי ודאי היה צריך להתפלל 'אמן בן יעשה ה'', וחלילה וחלילה שהיתה בזה חניפה; אלא שהיתה הטענה עליו בזה שהתנועה היתה חזקה קצת יותר מדי. וראינו מזה עד כמה הוא דקות התנועות, ועד כמה קשה לכוין להם, עד שירמיה הנביא בהחטיאו את הדקדוק בתנועה קלה כבר נענש על זה. (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"א פ. ועע"ש ח"ג ט).

לשון ודקדוק

'חזן הכנסת' — רש"י מפרש בכל מקום — שמש המשמש את הציבור ומשגיח על עניני בית הכנסת (ע' ברכות גג. שבת לה. מכות כב: ועוד). והוא אינו השליח-ציבור העובר לפני התיבה. (רש"י תענית טו: ומדברי רש"י בשבת יא. נראה שחזן הכנסת היה המקרא בתורה).
אולם 'חזן' סתם, מצאנו בכמה מקומות שהכוונה לשליח ציבור העובר לפני התיבה (ע' רש"י ברכות לד. ותענית טו: ואולם רבנו תם (בתוס' ברכות לד. ובאו"ז ח"ב תיא) כתב שהמפרשים 'חזן' שליח ציבור — טועים).
גם נמצא 'חזן' במשמעות משגיח ומשמש, לא רק בבית הכנסת, אלא בבית הספר או בבית דין — 'חזן רואה היכן התינוקות קוראים' (משנה שבת א, ג וע"ש ברש"י. ואפשר שאותו שמש שבבית הכנסת היה גם המלמד לתינוקות, שגם הם למדו בבית הכנסת, כמבואר בכמה מקומות); 'ולמחר משכימין לבית דין, החזנין קוראין...'. (תוספתא סנהדרין ט, א). 'החזנין זורקין אותם לפניהם' (משנה סוכה ד, ד). וכן יש 'חזן דמתא' — שומר העיר (בב"ב צג:).

ומשמעות המלה — פרש ב'הערוך' (ערך 'חזן') — מלשון 'חזה', שהוא המביט והמפקח על כל הנעשה. (ורייב"ן במכות כב: כתב 'לא שמעתי בו שום משמעות'. ואפשר שזהו מפני שגם העובר לפני התיבה נתכנה כן, ואין בו ענין השגחה ופיקוח).

דף מב

'ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה...' —

אף על פי שיש בידם תורה ומעשים טובים ויש להם חלק לעולם הבא, אינן מקבלות פני שכינה להסתכל באספקלריא המאירה. (יד רמה סנהדרין קג. וע"ע 'בית אלקים' להמב"ט שער התשובה, א; גליוני הש"ס סנהדרין שם).

'וראו, כי מעלה עליונה ונשגבה יש בין תמים לבלתי תמים — זהו רואה פני שכינה, ולכך אמרו: ארבע כיתות חשמ"ל אינם רואים פני שכינה — והוא הטעם, היותם בלתי תמימים, דבכל אנשים אלו ליכא תמימות, ולכך אינם יכולים לראות פני שכינה, רק השכינה הולכת אחריהם. ובעו"ה עבירות הללו דשים ברגליהם ואינם שמים על לב עונש גדול שיש בזה'. (מתוך יערות דבש ח"ב דרוש יב ד"ה וראו).

עוד בענין ד' כתות — ע' בהרחבה בשלה"ק שער האותיות ערך 'שתיקה'.

'הכניסה לרע הוא על ידי ליצנות, כמו שאמרו ז"ל ביומא (לה) הבא ליטמא פותחין לו, מקרא דאם ללצים הוא יליין — מבואר דלץ הוא הביאה והכניסה לכל מיני טומאה, והוא יליין פירושו כמו שאמרו בזהר (ח"ב קפד: וח"ג צב:) דכמו שמתעורר למטה כך לעומתו למעלה. והלץ, מלמעלה גם כן מתלוצצים ממנו, פירוש מראים לו כאילו יש להתלוצץ באמת מאותו דבר, וזהו 'פותחין לו' — שנותנין לו פתח להתלוצץ, וזה באמת ליצנות ממנו, כי הרי באמת אין מקום כלל להתלוצץ מאותו דבר.

והם מארבע כתות שאין מקבלין פני שכינה — פירוש, המעכבים והמבלבלים המחשבה בתפלה ובעת רצונו להדבק בו יתברך במחשבות זרות, והם ארבעה כחות שבלב המכונים בזהר 'אבא' ו'אמא' 'דכר' ו'נוקבא' כנודע, והם ברע ראשית תיבות חשמ"ל. חנפים — הוא האומר לרע טוב (ובכלל גם כן על עצמו מחניף ומחשיב עצמו לטוב). ולצים — הוא הראשית, האומר לטוב רע, וראשית גויים עמלק, שהוא לץ... הוא הראש לשבעה עממין... ולכך נאמר בו תמחה, כי בכל מדה רעה יש בכללו טוב שהרי נקבע גם כן בישראל, ומצד הטוב הם חסידי אומות העולם שיש להם חלק לעולם הבא, ואז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכס אחד, כי גם אותם כחות ישתירו גם לעתיד, מה שאין כן הטוב שבליצנות הוא ליצנותא דעבודה זרה, אבל לעתיד לבא כשיתבטל היצר הרע מעולם... ואין מקום לע"ז, אין מקום לליצנות כלל, ואין בו השארה לעולם הבא כלל והפיכת שפה ברורה אלא רק 'תמחה'...'. (מתוך צדקת הצדיק רסד)

'... לא כמו שמורגלים שלצנות הוא ההתלוצצות וההלעגה שמלעיג, ההתלוצצות וההלעגה